



Örk Özel, S., Veysikarani, D., Koşar Taş, Ç. (2023). "Mena Ülkelerinde Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi (SIGI) Değişkenleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizit", *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 54, Denizli, ss. 347-365.

MENA ÜLKELERİNDE SOSYAL KURUMLAR VE CİNSİYET ENDEKSİ (SIGI) DEĞİŞKENLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: DOĞRUSAL OLMAYAN KANONİK KORELASYON ANALİZİ

Sibel ÖRK ÖZEL , Dilek VEYSİKARANI**, Çiğdem KOŞAR TAŞ***

Öz

Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkeğin pek çok alanda eşit haklara sahip olması, herhangi bir ayrımcılık gözetilmeksizin tüm bireylerin toplumsal tüm hizmetlerden eşit olarak yararlanmasıdır. Bu alandaki eşitsizlik ise toplumsal cinsiyet eşitsizliği olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçmek için çeşitli ölçüm araçları geliştirilmiştir. Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi (SIGI) de bu ölçüm yöntemlerinden bir tanesidir. Çalışmada, SIGI'nın iki alt boyutu olan ailede ayrımcılık ve sınırlandırılmış sivil özgürlükler ele alınmış ve aralarındaki ilişki MENA ülkeleri için araştırılmıştır. Bu ilişkinin araştırılmasında çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden biri olan ve kategorik değişkenlerin analizinde kullanılan doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi tercih edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, alt boyutlara ait değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı χ^2 bağımsızlık testi ile doğrulanmış ve bu test sonucunda elde edilen kontenjans katsayısı hesaplanarak ilişkinin gücü tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre ele alınan iki alt boyut ve bu alt boyutlara ait çoğu değişken arasında oldukça yüksek bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: MENA, Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi (SIGI), Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi (OVERALS)

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE VARIABLES OF SOCIAL INSTITUTIONS AND GENDER INDEX (SIGI) IN MENA COUNTRIES: THE NONLINEAR CANONICAL CORRELATION ANALYSIS

Abstract

Gender equality means that women and men have equal rights in many fields, and that all individuals benefit from all social services equally without any discrimination. Inequality in this area is called gender inequality. Various measurement tools have been developed to measure gender inequality. The Social Institutions and Gender Index (SIGI) is one of these measurement methods. In the study, discrimination in the family and restricted civil liberties, which are two sub-dimensions of SIGI, are discussed and the relationship between them is investigated within MENA countries. In the investigation of this relationship, nonlinear canonical correlation analysis, which is one of the multivariate statistical methods and used in the analysis of categorical variables, is preferred. As a result of the analysis, the existence of the relationship between the variables belonging to the sub-dimensions is confirmed by χ^2 independence test, and the strength of the relationship is determined by calculating the contingency coefficient obtained as a result of this test. According to the findings, a very high correlation is determined between the two sub-dimensions and most of the variables of these sub-dimensions.

Keywords: MENA, Social Institutions and Gender Index (SIGI), Nonlinear Canonical Correlation Analysis (OVERALS).

*Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü İstatistik Anabilim Dalı, ADANA. e-posta: sork@cu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-7030-3512>)

** Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü İstatistik Anabilim Dalı, ADANA. e-posta: dveysikarani@cu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-8071-0720>)

*** Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü İstatistik Anabilim Dalı, ADANA. e-posta: ckosar@cu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-8996-3556>)

1. GİRİŞ

Cinsiyet terimi, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları olarak iki farklı şekilde tanımlanabilmektedir. Doğuştan kadın veya erkek olarak iki cinsiyetten birinde dünyaya gelen kişi sadece bu kimlikle yani biyolojik cinsiyeti ile anılmamakta bununla birlikte toplumun ona biçtiği toplumsal cinsiyet kimliğini de taşımaktadır.

Toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik sistemin insanoğluna kodladığı maddi bedene aynı zamanda manevi anlamlar da yükleyerek kişileri kültürel olarak birbirlerinden ayırmaktadır. Dolayısıyla kadını ve erkeği, kadınlık ve erkeklik adı altında çeşitli roller ve statülerle bir araya getirmektedir. Bu durum ayrıma neden olmakta ve bu ayrım kadınların aleyhine eşitsizliğin doğmasına yol açmaktadır (Bingöl, 2014: 108).

Ayrımcılık, bir toplumun veya bir devletin üyelerinden bazılarının diğer üyelere sağlanan belli haklardan ya da ayrıcalıklardan yoksun bırakılma durumudur. Cinsiyet de ne yazık ki ayrımcılığa konu olan en temel kategorilerden biridir. Cinsiyet ayrımcılığı veya diğer bir ifade ile cinsiyetçilik, bir cinsin çoğunlukla erkeğin diğer cinsten yani kadından üstün tutulması, sıralama olarak daha yukarıda olduğunun kabul edilmesidir (Karakaş ve Çevik, 2016: 70). İnsanoğlunun var oluşundan itibaren çeşitli şekillerde ayrımcılığa maruz kalan kadınlar dünya nüfusunun hemen hemen yarısını oluşturmasına rağmen hem ekonomik hem de toplumsal yaşama erkeklere oranla daha az katılım göstermektedirler. Bu durumun en temel nedeni ise kadınlara karşı yapılan ayrımcılıktır (Çelik ve Akar Şahingöz, 2018: 371). Kadına karşı yapılan bu ayrımcılık yani bir diğer ifade ile cinsiyet eşitsizliği toplumsal anlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliği olarak ifade edilebilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sebebi ile kadın geri planda kalmakta ve bu durum sağlık, eğitim gibi birçok alanda olumsuz bir etki ile kendini göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini tüm ülkelere yaymak için yalnızca uluslararası seviyede değerlendirme yapmak, kadın-erkek eşitliğinin boyutlarını ortaya koymak yeterli olmayıp bu değerlendirmeler neticesinde politikalar geliştirilmesi de büyük önem arz etmektedir (Kavas, 2018: 3).

Ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçmek, bu bağlamda yasalar oluşturmak, politikalar yapabilmek ve düzenlemeler yapabilmek amacıyla toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği, toplumsal cinsiyet rolleri ölçeği, kadınların güçlendirilmesi ölçeği, küresel cinsiyet uçurumu endeksi gibi çeşitli ölçekler oluşturulmuştur. Bunlardan biri olan ve 2009 yılında İktisadi İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (The Organisation for Economic Co-Operation and Development-OECD) tarafından oluşturulan Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi (Social Institutions and Gender Index-SIGI) ailede ayrımcılık, kısıtlı (sınırlı) fiziksel bütünlük, üretken ve finansal kaynaklara kısıtlı erişim ve kısıtlanmış (sınırlandırılmış) sivil özgürlükler adlı dört boyuta odaklanan çok boyutlu bir ölçektir (Social Institutions & Gender Index).

Bilhassa gelişmekte olan ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayabilmek hem ekonomi politikaları hem de sosyal politikalar açısından büyük bir önem arz etmektedir. Bu ülkeler, bahsedilen politikaları hazırlarken toplumda yer alan her kesimin eşit bir biçimde pay almasını sağlayacak şekilde bütçelerini hazırlamak isterler. Bu bağlamda da toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde bütçeleme yaparlar. Bu duruma önem gösteren ülkelerde cinsiyet eşitliği artarken bir yandan da gelir eşitliği, eğitim, güvenlik, aile ve çocuk, kalkınma, sağlık ve dış ilişkiler alanlarında pozitif etkiler de beraberinde gelmektedir (Yıldırım ve Eker, 2018: 508). Ancak ülkelerin gelir seviyeleri farklılıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliğindeki farklılıklara da yol açmaktadır.

Orta gelirli bir ülke grubu olan ve kronik hasta olarak adlandırılan Orta Doğu ve Kuzey Afrika (Middle East and North Africa-MENA) ülkeleri geniş bir coğrafi bölgeyi kapsadığından Geniş Orta Doğu ülkeleri olarak da adlandırılmaktadır. Karmaşık bir bölge olup hem monarşi hem de cumhuriyetçi bir yönetim ile yönetilen MENA ülkelerinin büyük bir kısmı çağdaşıktan uzaktır. Bu durum da birçok alanda yansımalarını göstermektedir (Kalaycı, 2011: 177-178). Bu olumsuz yansımalarından birinin de çağdaş olmayan ülkelerde kadın ayrımcılığı olabileceği düşünülmektedir.

Buradan hareketle çalışmada, kadınlara karşı yapılan ayrımcılığı incelemek amacıyla çeşitli kuruluşlar tarafından MENA ülkeleri olarak tanınan tüm ülkeler için SIGI'nın alt boyutlarından ailede ayrımcılık ve sınırlandırılmış sivil özgürlükler boyutlarına ait veriler kullanılarak doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz ile bu iki boyut ve boyutlara ait değişkenler arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca son olarak yapılan

bağımsızlık testi ile elde edilen ilişkilerin varlığına ilişkin bulgular desteklenmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelere kıyasla pek çok alanda çağdaşıktan uzak olan MENA ülkelerinin kadın ayrımcılığı konusunda incelenmesi ve uygulanacak analiz bakımından bu konuyu ele alan çalışmalardan farklı olması literatüre katkı sağlama konusunda önem arz etmektedir.

Mevcut çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dahil olmak üzere toplamda altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan giriş bölümünü literatür taraması adlı ikinci bölüm takip etmekte olup bu bölümde çalışmada ele alınan konu ile ilgili yapılan ulusal ve uluslararası çalışmaların bir kısmı yer almaktadır. Ardından gelen üçüncü bölümde SIGI detaylı bir şekilde anlatılmakta ve dördüncü bölümde çalışmada kullanılan analiz yöntemi ile çalışmanın veri setinden bahsedilmektedir. Beşinci bölüm analiz sonucunda elde edilen bulguların yer aldığı bölüm olup son bölüm olan altıncı bölümde ise çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde özellikle 2000'li yıllarla birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın ayrımcılığı ile ilgili pek çok çalışma olduğu görülmektedir. Ancak ele alınan bu konuları çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemleri ile analiz eden ve özellikle SIGI açısından ele alan çok az çalışma olduğu göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda mevcut çalışmanın diğer çalışmalardan farklılaştığı anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Bolzendahl ve Myers (2004), kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili tutumlarını 1974-1998 dönemi için belirledikleri üç ana boyuta ait alt boyut değişkenlerini değerlendirerek ve istatistiksel olarak anlamlılıklarını hesaplayarak incelemişlerdir.

Dinç Kahraman (2010) çalışmasında kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği hakkında görüşlerini değerlendirmek amacı ile bir anket formu kullanıp, ankette yer alan sorulara verilen cevaplar doğrultusunda bir değerlendirme yapmıştır. 251 kişiden oluşan örneklem yardımıyla elde edilen bulgular neticesinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin araştırma döneminde hala var olduğu; evlilik, iş hayatı ve eğitim gibi alanlarda bu durumun sonuçlarının görüldüğü ifade edilmiştir.

Branisa, Klasen, Ziegler, Drechsler ve Jütting (2014), SIGI'yi değerlendirerek ve ardından istatistiksel olarak anlamlılığını sınavarak SIGI'nin diğer toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili endeksler ile bir karşılaştırmasını yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda elde ettikleri bulgular doğrultusunda SIGI'nin toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili diğer endeksleri tamamladığını ifade etmişlerdir.

Ataklı Yavuz (2016) çalışmasında toplumda yaşanan cinsiyet eşitsizliği sebebiyle erkeklerin nasıl üstün tutulduğunu, kadınların ise arka plana atıldığını ve bu durumun pek çok alanda ayrımcılığa sebebiyet verdiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, Türkiye için bu durumun kadın istihdamı üzerine etkilerini ve kadının uğradığı ekonomik şiddeti inceleyen çalışmada ilk olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi ve kadın-erkek gelir eşitsizliği ülkeler açısından veriler yardımı ile gösterilmiştir. Ardından ülkemiz tekelinde eğitim, ücret ve iş gücüne katılım cinsiyet bazlı olarak yine veriler yardımıyla ifade edilmiştir. Son olarak ekonomik şiddete uğrayan kadınlarımız için bir değerlendirme yapılmıştır.

Başçı ve Giray (2016) çalışmalarında Marmara Üniversitesi lisans öğrencilerinin toplumda yer alan cinsiyet rollerine karşı olan tutumlarını incelemeyi amaçlamışlardır. Bu çalışmada konu ile ilgili tutum ölçeğini 3403 kişiye uygulamışlardır. Çalışmada çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden lojistik regresyon ve kümeleme analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde toplumsal cinsiyet rolünün medeni hal, cinsiyet, fakülte, sınıf, aile yapısı, annenin öğrenim seviyesi ve erkek kardeş sayısına göre değiştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Giray, Yorulmaz ve Başçı (2016), toplumsal cinsiyet eşitsizliğini incelemek amacıyla cinsiyet eşitsizliği endeksinde ait alt boyutlar ile mutluluk endeksinde ait alt boyutlar arasındaki ilişkiyi OECD ülkeleri için Pearson korelasyon matrisi ve kanonik korelasyon analizi ile incelemişlerdir. Çalışmada endeksler arasında güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

C. Koşar Taş

Uçan (2017) çalışmasında kadınların medya kullanım sıklıkları ve tercihleri ile toplumsal cinsiyet eşitliği tutumları arasındaki ilişkiyi belirlemek için Manisa merkezde yaşayan 479 kadına Kadınların Güçlendirilmesi Ölçeği ile medyayla alakalı soruları içeren bir anket uygulamıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular neticesinde toplumsal cinsiyet eşitliğini hedef alan çalışmaların hedef kitesinin ilk olarak muhafazakâr medyayı kullanan kadınlar olması gerektiği yorumu yapılmıştır.

Tunç (2018) toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hem gelir hem de insani kalkınma düzeyi üzerindeki etkisinin test edildiği çalışmada en küçük kareler yöntemi ve yatay kesit analizi yöntemlerini kullanmıştır. Çalışmada düşük gelirli ve insani kalkınma düzeyinin düşük olduğu ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitsizliği arttıkça yüksek gelirli ülkelere kıyasla insani kalkınma düzeyinin daha da düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca düşük gelirli ülkelerde kültürle alakalı göstergelerin ve kadına bakış açısının kadınların kalkınmadaki yerini belirlediği sonucu elde edilmiştir.

Sezer (2019) çalışmasında Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'nda yer alan verileri kullanarak toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizliklerinin büyüklüğünün sayısal olarak ve zamana bağlı olarak nasıl değiştiğini incelemiştir. 144 ülkeye ait 2006-2016 yılları arasındaki dönemi kapsayan veri için eğitim, sağlık, siyaset ve ekonomi ana göstergeleri ele alınarak C5.0, CART ve CHAID algoritmaları ile karar ağaçları oluşturulmuştur. Oluşturulan karar ağaçlarına göre cinsiyet eşitsizliğinde kanun yapıcılar, yöneticiler ve yetkililer ile profesyonel ve teknik işçilerin en önemli değişkenler olduğu belirlenmiştir.

Çiçen, Boyacıoğlu ve Oğuzhan (2020) konaklama işletmelerinde çalışan kadınların cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili algılarının çeşitli demografik kriterlere göre farklılık seviyelerini ve bu ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıklarını ölçmeyi amaçladıkları çalışmalarında Edirne'de bulunan 58 işletmedeki 157 kadın çalışanla görüşerek anket uygulamışlardır. Analizde kullandıkları faktör analizi yöntemi ile beş faktör elde edilmiş ve örnekleme yer alan kadınların ücret, işe alım, terfi gibi çeşitli konularda cinsiyet ayrımcılığına maruz kaldıkları belirlenmiştir. Ayrıca kadınların sosyo-kültürel bir ayrımcılığa maruz kaldıkları sonucuna da ulaşılmıştır. Cinsiyet ayrımcılığı algısının ise gelir düzeyi, işletme deneyimi ve medeni hale göre anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.

Aslanpay Özdemir ve Altay (2021) çalışmalarında toplumsal cinsiyet eşitliği ile ekonomik kalkınma ilişkisini 36 OECD üyesi ülkenin 2010-2017 yılları arasındaki verilerini kullanarak panel veri analizi ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda işgücüne katılım, parlamento ve eğitimde cinsiyet eşitliği arttıkça ekonomik kalkınma seviyesinin arttığı görülmüştür.

Çolak (2021) çalışmasında toplumsal eşitliğin sağlanabilmesi ve kadınların güçlendirilebilmesinin pek çok makroekonomik değişken üzerine etkisi olduğunu ve özellikle bu durumun ekonomik büyümeyi etkilediğini ifade etmiştir. Bu amaçla çalışmada, 2005-2019 dönemi için toplumsal cinsiyet eşitliğini ele alarak bu değişkenin ekonomik büyümenin de içinde olduğu makroekonomik değişkenler üzerine etkisi incelenmiştir. NLS ve ARMA yöntemleri ile analiz gerçekleştirilmiş ve analizin sonucunda ekonomik büyüme değişkeninin gelir eşitsizliği oranı üzerine etkisinin en fazla ücretli çalışanlarda olduğu, daha sonra lise ve lise dengi okullardan mezun olan çalışanlarda olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda bu eşitsizliği azaltmada en önemli faktörün ekonomik büyüme olduğu saptanmıştır.

Koçak (2021), sağlık, eğitim, nüfus, siyasal hayat, doğurganlık, evlenme, iş, aile yaşamı ve kazanç konuları bağlamında toplumsal cinsiyet bakış açısıyla seçilen 17 değişkeni Türkiye'nin 81 ili için 2019 yılına ait veriler yardımıyla çok boyutlu ölçekleme (ÇBÖ) analizini kullanarak incelemiştir. Bu analiz ile illeri benzerlik ve farklılık durumlarından yola çıkarak toplumsal cinsiyet ve yapıyla karşılaştırmıştır.

Koşar Taş (2021) çalışmasında AB ülkeleri ve Orta Doğu ülkelerini ele alarak Türkiye'nin bu ülkeler arasındaki yerini SIGI'da yer alan göstergelere göre kadın ayrımcılığı açısından belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada kümeleme analizini kullanarak bahsedilen ülkeler SIGI göstergelerine göre sınıflara ayrılmıştır. Bu analiz sonucunda 3 küme elde edilmiş, Türkiye'nin AB üyesi ülkelerle aynı kümeye dahil olduğu görülmüştür. Ardından diskriminant analizi ile sonuçların doğruluğu teyit edilmiştir. Sonuç olarak, konum itibari ile ülkemiz Orta Doğu bölgesinde yer alsa da kadın ayrımcılığı açısından ülkemizin Orta Doğu ülkeleri kadar kötü olmadığı, AB üyesi ülkelere benzediği ifade edilmiştir.

Flor vd. (2022) çalışmalarında Covid-19'un küresel olarak cinsiyet eşitsizlikleri üzerindeki dolaylı etkilerini incelemeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla aşı, sağlık, eğitim, güvenlik gibi ana başlıklar altında çeşitli göstergeleri ele alarak veri kümelerini bootstrap, lojistik regresyon, Gauss süreç regresyon gibi çeşitli yöntemlerle analiz etmişlerdir. Yapılan analizlerde elde edilen bulgular neticesinde Covid-19'un cinsiyet eşitsizlik düzeyini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. SOSYAL KURUMLAR VE CİNSİYET ENDEKSİ (SİGİ)

Eşitlik kavramı bireyin sahip olduğu yeteneklerini özgürce ortaya koyup geliştirebileceği ortamın oluşması ve bu ortama engel olabilecek siyasal durumların ortadan kaldırılması olarak ifade edilmektedir (Demirgöz Bal, 2014: 16). Ayrıca özgürlüklerin gerçekleşebilme koşulu ve teminatının genel bir kurucu ilkesi olan eşitlik ilkesi, insan haklarının temel dinamiklerinden biridir (Karagöz, 2016: 31). Eşitlik, öz olarak var olan bir hakkın toplumdaki her bireyin sahip olması şeklinde ifade edilmektedir.

İnsan haklarına ve eşitliğe önem verilen hukuk devletinde, cinsiyet, dil, din, ırk, sosyal statü temelli herhangi bir ayırım gözetmeden vatandaşların hepsi anayasada belirtilen hak ve özgürlüklerden faydalanabilmektedir. Bu bağlamda, anayasada bahse konu olan hak ve özgürlüklerin kadınlar aleyhine gerçekleştirilmesi hukuka ve insan haklarına aykırı olmaktadır. Bu noktada toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı hukuk devletleri için önem arz etmektedir (Karagöz, 2016: 24).

Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek arasında var olan rol dağılımının biyolojik farklar tarafından değil, sosyal, ekonomik ve siyasal oluşumlar tarafından belirlendiğini ortaya koyarak bu rollerin değiştirilebilir ve eşit bir düzeyde yapılandırabileceğini ifade etmektedir (Ak ve Okur Çakıcı, 2018: 254). Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyetten farklı şekilde sosyal olarak belirlenip kültüre ve topluma göre değişebilirken cinsiyet evrenseldir ve biyolojik olarak değişmez. Toplumsal cinsiyet, bireylerin yaşamlarının toplumsal süreçlerini düzenleyen ayrıca ekonomi, siyaset ve aile gibi toplumsal örgütlenmelerin içinde yer alıp onları şekillendiren bir olgudur (Gözütok, Toraman ve Acar-Erdol, 2017: 1037; Ak ve Okur Çakıcı, 2018: 255).

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, kanunlar önünde kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olması, ayrımcılığa uğramadan bireylerin kaynaklardan, fırsatlardan ve hizmetlerden eşit olarak yararlanması biçiminde açıklanmaktadır (Kalaycı ve Hayırsever, 2014: 2; Kavas Urul, 2016: 1). Ancak kadınlar pek çok alanda ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu noktada toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hesaplamak ve değerlendirmek için toplumsal cinsiyet ile ilgili çeşitli endeksler hesaplanmış ve önerilmiştir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen iki endeks vardır. Bunlardan insani gelişmeyi odak noktasına alan GDI- Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi ve yaşam standartlarını gösterge olarak kullanılmaktadır. Diğer endeks olan GEM- Toplumsal Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi ise güçlendirmeyi odak noktası olarak kabul eder ve gösterge olarak politik katılım ve politik karar süreçlerine katılım, ekonomik karar süreçlerine katılım gibi göstergeleri kullanarak hesaplanır. Dünya Ekonomik Forumu tarafından önerilen endeks ise GGI- Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi'dir. Bu endeks çok boyutlu olarak ekonomik katılımlar, fırsatlar, sağlık ve eğitime katılma gibi göstergeler kullanılarak değerlendirilir. 2005 yılında ise Social Watch tarafından geliştirilen GEI-Cinsiyet Eşitliği Endeksi, GGI'nın aksine sosyo-ekonomik fırsatlara odaklanarak temel sosyo-ekonomik göstergeler ile hesaplanır (Karakaş ve Çevik, 2016: 73). Bu tür endeksler refah noktasında cinsiyet eşitsizliğine odaklanır ve genellikle sonuca bağlı kalarak eğitim, sağlık, hayatta kalma ve siyasi katılımdaki boşlukları dikkate alır. Bu bağlamda, sonuca dayalı endekslerde cinsiyet eşitsizliğinin ölçümünde homojen olmama durumu ortaya çıkmaktadır (Branisa ve diğerleri, 2014: 30).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hesaplanılmasında sosyal kurumlarda kadın ve erkek arasındaki güç dağılımının sebep olduğu kadın mahrumiyetinin yansıtıldığı bir endeks önerilmiştir. Sosyal kurumları odağına

Ç. Koşar Taş

olarak hesaplanan SIGI aile düzeni, fiziksel bütünlük ve sivil haklar gibi göstergeleri kullanarak hesaplanmaktadır. Bu endeks, sosyal kurumlarda cinsiyet eşitsizliğini anlamak ve kadınların yaşadığı hak, özgürlük vb. yoksunluğu açıklamak için gerekli görülmüştür (Branisa ve diğerleri, 2014: 31; Savaşkan, 2019: 6). SIGI aracılığıyla sosyal kurumların, kadın yaşamını güçsüzlük ve yoksulluk döngüleri içinde nasıl bağlandığına yönelik tüm basamaklar görülmektedir. SIGI'nin, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğe sebep olabilecek toplumsal uygulamaları ölçmede ve ayrıca toplumsal cinsiyet eşitsizliği kavramını açıklamada daha önce bahsedilen endekslere destek bir bilgi olduğu kabul edilmiştir (Branisa, Klasen ve Ziegler, 2009: 30).

SIGI, OECD tarafından 180 ülke için hesaplanmakta ve sosyal kurumlarda kadınlara karşı yapılan eşitsizliği ve adaletsizliği ölçmektedir. SIGI, yalnızca kadın ve erkek rollerini etkileyen geleneksel uygulamalara, resmi ve gayri resmi yasalara ve sosyal normlara odaklanan çok yönlü bir endekstir. Bu yönü ile SIGI, toplumsal cinsiyet eşitliğinin bileşik bir göstergesidir (Branisa ve diğerleri, 2014: 36). SIGI, kadınların yaşamlarını etkilediği düşünülen temel sosyo-ekonomik alanları kapsayan dört boyutlu sosyal kurumlardan oluşmaktadır (Koşar Taş, 2021: 164). SIGI ve alt endekslerine ait değişkenlerin çoğu 0; 0,25; 0,5; 0,75 ve 1 değerlerini almaktadır. Bu bağlamda 0 kadın ve erkeğin SIGI'nın altında yer alan tüm alt kategori ve değişkenlerde eşit düzeyde olduğunu ifade ederken 1 ise en yüksek ayrımcılığı ve kadının mahrumiyetini göstermektedir.

SIGI'yi oluşturan göstergeler incelendiğinde OECD ülkelerinin çoğunda kadınlar ve erkekler kanun önünde eşit olduğundan bu ülkelerde SIGI ortalamaları oldukça düşük düzeydedir. OECD ülkeleri dışındaki ülkeler için hesaplanan SIGI değeri daha tutarlı ve sınıflandırılmış sonuçlar verecektir (Jütting ve diğerleri, 2008: 71).

SIGI'ya ait ilk çalışma 2009 yılında yapılmıştır. İlk yılda ülkelerin sıralamaları verilmişken 2012 yılında skorları verilerek daha sonraki yıllarda ülkeler skorlara göre kategorileştirilmiştir (Beşel, 2016: 9). SIGI, ailede ayrımcılık, kısıtlanmış sivil özgürlükler, sınırlandırılmış vücut bütünlüğü ve kaynaklara kısıtlı erişim olmak üzere toplam 4 alt boyut ve 16 değişkenden oluşmaktadır. Ailede ayrımcılık boyutu, bir kadının hane halkı içerisinde karar verme gücü üzerinde etkisi olan sosyal kurumları vurgulamaktadır. Ailede ayrımcılık alt boyutu altındaki değişkenler ise çocuk evliliği, boşanma hakkı, miras hakkı ve ev sorumluluğu göstergeleridir. Sınırlandırılmış vücut bütünlüğü alt boyutu ise kadına yönelik şiddetin görülme sıklığını ölçen değişkenleri (kadın sünneti, cinsel saldırı, taciz vb.) içermektedir. Sınırlandırılmış sivil özgürlükleri ise sosyal katılım açısından kadınların özgürlük ve kadın-erkek ayrımcılığının seviyesine odaklanmaktadır. Sınırlandırılmış sivil özgürlükler alt boyutunun değişkenleri ise vatandaşlık hakkı, siyasi temsil, adalete erişim ve seyahat özgürlüğüdür. Üretken ve finansal kaynaklara kısıtlı erişim, kadınların sahip olduğu mülke erişim hakkına odaklanmaktadır. Kadınların arazi veya ev sahibi olmalarına ve banka kredilerine erişimlerine izin verilip verilmediği bu endeks altında incelenmektedir. Üretken ve finansal kaynaklara kısıtlı erişim alt boyutunun değişkenleri ise işyeri hakları, resmi mali hizmetlere güvenli erişim, arazi ve arazi dışı varlıklara güvenli erişim değişkenleridir. Çalışmada kullanılacak olan SIGI alt boyutları ailede ayrımcılık ve sınırlandırılmış sivil özgürlüklerdir. Bu alt boyutlara ait değişken ve tanımları Tablo 1 ve Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 1: Ailede ayrımcılık alt boyutu ve kategorileri

Ana Boyut	Değişken	Kodu	Tanım
Ailede Ayrımcılık	Çocuk Evliliği	Çocuk Evliliği_0	Yasal istisnalar olmaksızın kadın ve erkek için asgari evlenme yaşı aynıdır. Minimum evlenme yaşı 18'dir.
		Çocuk Evliliği_0,25	Evlenme yaşı 18 yaş üzeridir ancak asgari evlenme yaşı kadın ve erkek için farklı olabilir. Bazı toplumlarda kız çocuklarının evlenmeleri teşvik edilebilir.
		Çocuk Evliliği_0,5	Asgari evlenme yaşı 18 ve üzeri olarak kabul edilir ancak kadın ve erkek için farklılık söz konusu olabilir. Ayrıca bazı toplumlarda yasal istisnalar mevcuttur.
		Çocuk Evliliği_0,75	Yasal evlilik yaşı olmadığı için kanun hem kadınlar hem de erkekler için çocuk yaşta evliliğe izin vermektedir.
		Çocuk Evliliği_1	Kanun, kadınlar için çocuk evliliğine izin vermekte iken erkekler için bu durum geçerli değildir.
	Ev Sorumluluğu	Ev Sorumluluğu_0	Kadınlar, yasal istisnalar olmaksızın hane içinde erkeklerle aynı yasal haklara, karar verme yetkilerine ve sorumluluklarına sahiptir.
		Ev Sorumluluğu_0,25	Kadınlar, istisnalar olmaksızın hane içinde erkeklerle aynı yasal haklara, karar verme yetkilerine ve sorumluluklarına sahiptir ama dini ve geleneksel kanunlar kadınlar haklarına karşı ayrımcılık yapabilmektedir.
		Ev Sorumluluğu_0,5	Hanenin reisliğine yönelik bir yasa olmadığı kabul edilir, hane içinde kadın ve erkek aynı haklara sahip değildir.
		Ev Sorumluluğu_0,75	Kadınlar, hane reisi olarak tanınmak veya ebeveynlik yetkisine sahip olmak için erkeklerle aynı yasal haklara sahip değildir.
		Ev Sorumluluğu_1	Kadınlar, haneye yönelik olan tüm karar ve haklarda erkekler ile aynı haklara sahip değildir.
	Boşanma Hakkı	Boşanma Hakkı_0	Kadınlar boşanmayı başlatmak veya iptali için erkeklerle aynı haklara sahiptir ve ebeveyn yetkileri üzerinde olumsuz bir durum yoktur.
		Boşanma Hakkı_0,25	Kadınlar boşanmayı başlatmak veya iptali için erkeklerle aynı haklara sahiptir ve ebeveyn yetkileri üzerinde olumsuz bir durum yoktur ancak bazı dini uygulamalar bulunmaktadır.
		Boşanma Hakkı_0,5	Kadınlar boşanma ile ilgili erkekler ile aynı haklara sahiptir ancak tüm kadınlar için geçerli değildir. Toplum ve kültüre göre değişmektedir.
		Boşanma Hakkı_0,75	Kadınlar boşanma konusunda erkeklerle aynı haklara sahip değildir.
		Boşanma Hakkı_1	Kadınların boşanma konusunda hakları kısıtlanmıştır.
	Miras Hakkı	Miras Hakkı_0	Dul kadınlar ve kız çocukları, miras almak için oğulları ile aynı haklara sahiptir.
		Miras Hakkı_0,25	Kadınların miras haklarına karşı ayrımcılık yapan bazı dini kurallar veya yasalar vardır.
		Miras Hakkı_0,5	Dul kadınlar ve kız çocukları, miras almak için oğulları ile aynı haklara sahiptir ancak tüm kadın grupları için geçerli değildir.
		Miras Hakkı_0,75	Dul kadınlar ve kız çocukları, miras almak için oğulları ile aynı haklara sahip değildirler.
		Miras Hakkı_1	Dul kadınlar ve kız çocukları, miras üzerindeki haklardan yararlanmamaktadırlar.

Kaynak: Yazarlar tarafından Social Institutions & Gender Index'ten Türkçe'ye çevrilmiş ve derlenmiştir. <https://www.genderindex.org/methodology/>, Elde edinme tarihi: 22.03.2022.

Ç. Koşar Taş

Tablo 2: Sınırlandırılmış sivil özgürlükler alt boyutu ve kategorileri

Sınırlandırılmış Sivil Özgürlükler	Vatandaşlık Hakkı	Vatandaşlık Hakkı_0	Kadın ve erkek, yasalar önünde tüm vatandaşlık haklarından (vatandaşlıktan çıkma, değiştirme, devretme ve muhafaza etme gibi) eşit olarak yararlanmaktadırlar.
		Vatandaşlık Hakkı_0,25	Kadın ve erkek, yasalar önünde tüm vatandaşlık haklarından (vatandaşlıktan çıkma, değiştirme, devretme ve muhafaza etme gibi) eşit olarak yararlanmaktadırlar. Ancak bazı ayrımcı geleneksel veya dini uygulamalar bu hakları kısıtlamaktadır.
		Vatandaşlık Hakkı_0,5	Kadın ve erkek, yasalar önünde tüm vatandaşlık haklarından eşit olarak yararlanmaktadırlar. Ancak bu, tüm kadın grupları için geçerli değildir.
		Vatandaşlık Hakkı_0,75	Kadınlar vatandaşlıklarını kocalarına ve/veya çocuklarına verme hakları konusunda yasal kısıtlamalarla karşı karşıyadır. Kadın ve erkek olarak eşit haklara sahip değillerdir.
		Vatandaşlık Hakkı_1	Kadınlar ve erkekler, vatandaşlık kazanma, değiştirme veya vatandaşlığını koruma konusunda aynı haklara sahip değildir.
	Siyasi temsil	Siyasi temsil_0	Kadınlar ve erkekler, yasama ve yürütme organlarında oy kullanma ve kamusal ve siyasi görevlerde bulunma haklarına eşit olarak sahiptir.
		Siyasi temsil_0,25	Kadınlar ve erkekler, yasama ve yürütme organlarında eşit haklara sahiptirler ancak dini uygulamalar veya yasalar bu hakları kısıtlamaktadır.
		Siyasi temsil_0,5	Kadınlar ve erkekler, yasama ve yürütme organlarında eşit haklara sahiptirler ancak siyasi partilerin kadınların siyasete katılımı için herhangi bir yasal kotası veya teşviki bulunmamaktadır.
		Siyasi temsil_0,75	Kadınlar ve erkekler aynı oy hakkına sahip olmalarına karşın, kadınlar, yasama veya yürütme organlarında kamusal ve siyasi görevlerde bulunma haklarında ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar.
		Siyasi temsil_1	Kadınlar ve erkekler yasama ve yürütme organlarında eşit haklara sahip değildirlir.
	Seyahat Özgürlüğü	Seyahat Özgürlüğü_0	Ulusal kimlik kartı başvurusunda kadınlar ve erkekler aynı haklara sahiptir ve seyahat etme özgürlüğü kadın ve erkek için aynıdır.
		Seyahat Özgürlüğü_0,25	Ulusal kimlik kartı başvurusunda kadınlar ve erkekler aynı haklara sahiptir ve seyahat etme özgürlüğü kadın ve erkek için aynıdır. Ancak dini uygulamalar bu haklara karşı ayrımcılık yapmaktadır.
		Seyahat Özgürlüğü_0,5	Seyahat etme özgürlüğü ve ulusal kimlik kartı başvurusu kadın ve erkek için aynı hak olarak görülmesine karşın bu, tüm kadın grupları için geçerli değildir.
		Seyahat Özgürlüğü_0,75	Kadınlar, ulusal kimlik kartları ve pasaport başvurusunda veya ülke dışına seyahat etme konusunda erkeklerle aynı haklara sahip değillerdir.
		Seyahat Özgürlüğü_1	Kadınlar, seyahat özgürlüğünde hiçbir alanda erkekler ile aynı haklara sahip değillerdir.
	Adalet Erişim	Adalet Erişim_0	Bir kadının davada tanıklık yapması, bir erkeğin her türlü davada tanıklık yapmasıyla aynı ağırlığa sahiptir.
		Adalet Erişim_0,25	Bazı geleneksel dini uygulamalar veya yasalar, kadınların dava açma, mahkemede tanıklık yapma veya yargıç, avukat gibi başka bir mahkeme görevlisi olma haklarına karşı ayrımcılık yapmaktadır.
		Adalet Erişim_0,5	Bir kadının tanıklığı, her türlü davada bir erkekle aynı ağırlığa sahiptir. Bununla birlikte, kadınlar yargıda, kamu veya siyasi görevlerde bulunma konusunda erkeklerle aynı haklara sahip değillerdir.
		Adalet Erişim_0,75	Kadın ve erkek için dava açma hakları aynıdır. Bununla birlikte, bir kadının tanıklığı, her türlü mahkeme davasında bir erkeğin tanıklığıyla aynı ağırlığa sahip değildir.
		Adalet Erişim_1	Kadın ve erkeğin adalet erişim hakları aynı değildir.

Kaynak: Yazarlar tarafından Social Institutions & Gender Index'ten Türkçe'ye çevrilmiş ve derlenmiştir. <https://www.genderindex.org/methodology/>, Elde edinme tarihi: 22.03.2022.

4. YÖNTEM

4.1. Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi

Hotelling tarafından 1936'da geliştirilen kanonik korelasyon analizi çok değişkenli istatistiksel analiz tekniklerinden biridir. İki değişken kümesi arasındaki ilişkileri belirlemede kullanılan tekniğin amacı bu değişken kümelerinin doğrusal fonksiyonları arasında var olan maksimum korelasyonları hesaplamaktır. Bu değişken kümelerinden biri bağımlı değişkenler diğeri ise bağımsız değişkenler olarak analize dahil edilebilir (Tabachnick ve Fidell, 2007; 567; Ünlükaplan, 2009; 238).

Kanonik korelasyon analizinin varsayımları, verilerin ele alınan özellikleri bakımından çok değişkenli normal dağılım göstermesi, bahse konu özellikleri bakımından ölçüm hatasının minimum seviyede olması, elde edilen sonuçların güvenilirliği için örneklem boyutunun yeterince büyük olması ve değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olmaması şeklinde ifade edilmektedir (Keskin ve Özsoy, 2004: 68). Bu varsayımların sağlanmadığı ya da kategorik değişkenlerin bulunduğu durumlarda doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi (DOKKA) kullanılmaktadır. Araştırılacak olan veri setleri sayısal ölçme değerlerinden meydana geliyor ise doğrusal (klasik) kanonik korelasyon analizi kullanılırken, veri seti içerisinde ordinal (sıralı) değişkenler bulunduğu DOKKA kullanımı daha uygundur (Özkan, 2019: 391). DOKKA, ikiden fazla değişken grubuna izin verir ve değişkenler nominal, sıralı veya sayısal (scale) olarak ölçeklenebilir (IBM SPSS Categories 28).

DOKKA, 1981 yılında Gifi tarafından ortaya çıkarılmıştır ve 1984 yılında Van der Burg de Leew ve Verdegaal tarafından OVERALS adıyla anılmaya başlanmıştır (Girginer, Kaygısız ve Yalama, 2007: 32). Analizin amacı, çeşitli ölçek seviyelerinden oluşan iki veya daha fazla değişken kümesi arasında var olan benzerlikleri doğrusal olmayan dönüşüm uygulayarak göstermektir. DOKKA, değişkenlerin birbirleri arasındaki ilişkilerini kullanmak yerine iki veya daha fazla sayıdaki değişken kümeleri arasında var olan ilişkileri analiz etmektedir. Bu yöntemde kategorik olarak belirlenen değişkenlerin kümelerinin birbirlerine olan benzerlik boyutu hesaplanmaktadır (Filiz ve Kolkısaoğlu, 2015: 245). DOKKA, kategorik değişkenlere uygulanabilmesi yönünden üretim yönetimi, tıp, ulaşım, meteoroloji, psikoloji ve işletme gibi çoğu bilim dalında kullanılmaya uygundur (Özkan, 2019: 391).

DOKKA'da dikkat edilmesi gereken önemli varsayımlar şunlardır:

- Veri doğrusallığı üzerine bir koşul bulunmamaktadır.
- Kümelerde yer alan değişkenlerin sapan değer göstermemeleri gerekmektedir.
- Analizde kullanılacak değişkenler kategorik (sıralayıcı ya da sınıflayıcı) olmalıdır.
- Analizde kayıp veri olması bir sorun oluşturmamaktadır.
- Dönüşüm grafikleri içerisinde değişken kategorileri farklı değerlere sahip olmalıdır (Filiz ve Kolkısaoğlu, 2015: 247).

De Leeuw ve Van der Burg'un doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi çerçevesinde, verilerin optimal olarak nicelendirilmesi doğrultusunda ilk olarak kayıp fonksiyonunun minimize edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Q_1 matrisi $q_1, q_2, q_3, \dots, q_{m_1}$ vektörlerini içeren m_1 tane kolon ile $q_{m+1}, q_{m+2}, q_{m+3}, \dots, q_m$ vektörlerini içeren m_2 tane kolondan oluşmaktadır. Bu doğrultuda kayıp fonksiyonunun minimum değer almasının sağlanması şöyle ifade edilebilir (Altıntaş, 2021: 316):

$$\text{minimize} = \frac{KT(Q_1 A_1 - Q_2 A_2)}{np} \quad ; A_1, A_2 \text{ ve } q_1 \dots q_m, \text{ için} \quad (1)$$

Kısıtlar ise şu şekilde ifade edilir:

$$A_1' Q_1' Q_1 A_1 = nI \quad (2)$$

$$A_2' Q_2' Q_2 A_2 = nI \quad (3)$$

$$q_j' q_j = n, j = 1, \dots, m \quad (4)$$

C. Koşar Taş

$$q_j' e = 0 \text{ ve } a_j \in C(h_j) = nI \quad (5)$$

Eşitlik 2-5'te her bir grup için kanonik değişkenlerin diğer kanonik değişkenler ile ilişkisi bulunur ve bu kısıtlıklardan, nicelik matrisinin hesaplanması aşamasında faydalanılmaktadır.

Gifi ise kayıp fonksiyonun metodolojisini "her bir küme için sağlanan kanonik değişkenler birbirlerinden bağımsızdır" şeklinde ifade ederek farklı uygulamıştır. Kanonik değişken vektörleri dik olmalıdır ve doğrusal olmayan kanonik korelasyon matrisi oluşturduğunda bu matris birim matrise (R_{kk}) dönüşecektir. Bu doğrultuda, k tane küme için meydana gelen kayıp fonksiyon ve kısıtlık şu şekildedir (Özkan, 2019: 398; Altıntaş, 2021: 316):

$$\sigma_m(X, Y) = \sum_k SSQ(X - (\sum_{j \in J(k)} G_j Y_j)) \quad (6)$$

Kısıtlar:

$$x X' = n1 \text{ ve } n'x = 0 \quad (7)$$

Buradaki eşitliklerde yer alan X nesne skorları matrisini, Y kategori sayısallaştırmaları toplulaştırılmış matrisini, $SSQ()$ matrisin köşegen değişken karelerinin toplamını, M toplam değişken sayısını, G_j j. değişken için gösterge matrisini ve son olarak $J_{(k)}$ k. kümede yer alan değişken sayısını göstermektedir. Küme sayısı K adet alt matrise parçalandığında eşitlik 6'da belirtilen denklem;

$$\min \sigma_m(X, Y) = K^{-1} \sum_k SSQ(X - (\sum_{j \in J(k)} G_{kj} Y_j)) \quad (8)$$

Kısıtlar:

$$x' X = n1, u'x = 0, y_j = z_j, a_j, z_j \in C_j \quad (9)$$

$J = (1, 2, \dots, m)$ gösterge kümesini $J_{(k)}$ gösterge setinin bölünmüş alt kümelerini ve K küme sayısını göstermektedir. DOKKA kapsamında değişken kümeleri arasındaki ilişki R_{kk} matrisi doğrultusunda hesaplanan özdeğerler ile belirlenmektedir. Özdeğerler boyutlarda gösterilen ilişkiyi gösterirken uyum iyiliği, özdeğerlerin toplanması ile elde edilir ve toplam açıklanan varyansı belirtmektedir. Uyum iyiliği, örneklemin öngörülen dağılımdan gelip gelmediğini belirlemek için kullanılan bir ölçüttür (Özkan, 2019: 398). Bu bağlamda kayıp değer, kümeler içindeki değişkenlerin ağırlık birleşimi tarafından açıklanamayan varyans miktarını gösterir. Kayıp değer sıfıra doğru yaklaştıkça modelin uyumu ve açıklayıcılığı artmaktadır (Filiz ve Kolukısaoğlu, 2012; Altıntaş, 2021: 317).

Analiz sonunda ise boyutlar arasındaki ilişkinin derecesi kanonik korelasyon katsayısı ile değerlendirilmektedir. Bu değer 0 ile 1 arasında yer alıp yüzde olarak gösterilir. Eşitlik 10'da verilen formül ile kanonik korelasyon katsayısı elde edilir:

$$\text{Kanonik Korelasyon} = \frac{(\text{Küme sayısı} * \text{Özdeğer}) - 1}{\text{Küme sayısı} - 1} \quad (10)$$

4.2. Verilerin Analizi ve Veri Seti

Çalışmanın amacı, 30 MENA ülkesinin 2019 yılı SIGI değerlerini kullanarak bu endeksin alt boyutlarından ikisi olan ailede ayrımcılık ile sınırlandırılmış sivil özgürlükler arasındaki ilişkiyi DOKKA ile ölçmektir. SIGI'ya ait olan en güncel rapor 2019 yılına ait olduğundan çalışmada bu raporda yayınlanan veri seti kullanılmıştır. Veri seti OECD'nin veri tabanından alınmıştır. MENA ülkeleri çeşitli kurumlara göre farklılık göstermektedir. Dünya Bankası, FAO, UNAIDS, UNHCR, IMF ve UNSD kuruluşlarının en az birisi tarafından MENA ülkesi olarak kabul edilen ve verisine ulaşılabilen MENA ülkeleri çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu ülkeler; Türkiye, Afganistan, Cezayir, Ermenistan, Azerbaycan, Bahreyn, Kıbrıs, Cibuti, Mısır, Gürcistan, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Malta, Moritanya, Fas, Umman, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Somali, Sudan, Suriye, Tunus, Yemen, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir.

Ülkeler, OECD tarafından yayınlanan 2019 SIGI raporunda araştırmaya dâhil edilen 2 alt boyutun toplam 8 değişkenine göre sınıflandırılmıştır. Bahse konu olan 8 değişken ise ayrı ayrı 5 kategoride belirtilmiştir. Araştırmada kolaylık sağlaması açısından ailede ayrımcılık alt boyutu ile sınırlandırılmış sivil özgürlükler alt boyutlarına ait değişkenler ve kısaltmaları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Değişken seti ve kategorileri

Alt Boyut	Değişken	Kategori	Alt Boyut	Değişken	Kategori
Ailede Ayrımcılık	Çocuk Evliliği	Çocuk Evliliği_0	Sınırlandırılmış Sivil Özgürlükler	Vatandaşlık Hakkı	Vatandaşlık Hakkı_0
		Çocuk Evliliği_0,25			Vatandaşlık Hakkı_0,25
		Çocuk Evliliği_0,5			Vatandaşlık Hakkı_0,5
		Çocuk Evliliği_0,75			Vatandaşlık Hakkı_0,75
		Çocuk Evliliği_1			Vatandaşlık Hakkı_1
	Ev Sorumluluğu	Ev Sorumluluğu_0		Siyasi temsil	Siyasi temsil_0
		Ev Sorumluluğu_0,25			Siyasi temsil_0,25
		Ev Sorumluluğu_0,5			Siyasi temsil_0,5
		Ev Sorumluluğu_0,75			Siyasi temsil_0,75
		Ev Sorumluluğu_1			Siyasi temsil_1
	Boşanma Hakkı	Boşanma Hakkı_0		Seyahat Özgürlüğü	Seyahat Özgürlüğü_0
		Boşanma Hakkı_0,25			Seyahat Özgürlüğü_0,25
		Boşanma Hakkı_0,5			Seyahat Özgürlüğü_0,5
		Boşanma Hakkı_0,75			Seyahat Özgürlüğü_0,75
		Boşanma Hakkı_1			Seyahat Özgürlüğü_1
	Miras Hakkı	Miras Hakkı_0		Adalet Erişim	Adalet Erişim_0
		Miras Hakkı_0,25			Adalet Erişim_0,25
		Miras Hakkı_0,5			Adalet Erişim_0,5
		Miras Hakkı_0,75			Adalet Erişim_0,75
		Miras Hakkı_1			Adalet Erişim_1

Ailede ayrımcılık ve sınırlandırılmış sivil özgürlükler alt boyutlarına ait değişkenlerin kategorik olarak sınıflandırılmış olmaları bu iki alt boyut arasındaki ilişkinin DOKKA'ya göre belirlenebilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, kümeleri oluşturan değişken setlerinin birbirlerine olan uyum ve benzerlikleri daha kolay yorumlanabildiğinden analizde DOKKA tercih edilmiştir.

5. ANALİZ VE BULGULAR

SIGI'nın ailede ayrımcılık ve sınırlandırılmış sivil özgürlükler alt boyutlarına ait değişken setleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla SPSS 22 (Statistical Package for the Social Sciences) istatistiksel paket programı kullanılmış ve DOKKA uygulanmıştır. Aşağıda, yapılan uygulama sonucunda elde edilen bulgulara ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

Elde edilen bulgular incelendiğinde ilk olarak, 50 iterasyon neticesinde kesim noktasından küçük bir fark değeri elde edilmiş olup 50 iterasyon sonucunda yakınsamanın sağlandığı ve kayıp fonksiyonunun minimize edildiği görülmüştür.

Tablo 4'te, yapılan DOKKA'nın anlamlılığına ve çözümün ne denli iyi olduğuna ilişkin genel bulgular yer almaktadır.

Tablo 4: Analiz tablosu

		Boyut		Toplam
		1	2	
Kayıp	Küme 1	0,020	0,043	0,063
	Küme 2	0,020	0,043	0,063
	Ortalama	0,020	0,043	0,063
Özdeğer		0,980	0,957	
Uyum				1,937

Ç. Koşar Taş

Tablo 4’te verilen analiz tablosunda yer alan ortalama kayıp (homojenlikten sapma) değerine bakıldığında 1. boyut için değişkenlerin ağırlıklı kombinasyonu diğer bir ifadeyle kanonik değişken skoru tarafından açıklanamayan varyans oranının 0,020; 2. boyut için ise 0,043 olduğu görülmektedir. Bu değerlerin analizin başarısı düşünüldüğünde, beklenildiği düzeyde düşük olduğu görülmektedir.

Özdeğer istatistiği ise uyum değerinin bir ölçüsü olup bu değerlerin yüksek olması arzu edilen bir durumdur. Kayıp değerlerinin 1’den çıkarılmasıyla elde edilen özdeğer istatistiğinin ise 1. boyut için 0,980; 2. boyut için de 0,957 olduğu görülmektedir. Özdeğerlerin toplanmasıyla elde edilen uyum değeri ise toplam açıklanan varyansı verir ve bu değer 1,937 olarak elde edilmiştir. Uyumun alabileceği en yüksek değer zaten 2’dir ve buna bağlı olarak uygulama sonucu elde edilen 1,937 değeri analiz için oldukça iyi bir sonuçtur.

Maksimum uyum değeri ise boyut sayısına eşit olup 2’dir. Maksimum uyum değeri ile gerçekleşem uyum değeri arasındaki fark ise ortalama kayıp değerini verir ve bu değer $2-1,937=0,063$ olup oldukça düşüktür.

İki setin mevcut olması durumunda boyutlar için kanonik korelasyon katsayısı

$$\rho_d = 2E_d - 1 \quad (11)$$

formülü ile hesaplanmaktadır (Bülbül ve Giray, 2012: 110). Buna göre 1. boyutta kanonik korelasyon katsayısı $2 \cdot (0,980) - 1 = 0,96$; 2. boyutta kanonik korelasyon katsayısı ise $2 \cdot (0,957) - 1 = 0,914$ ’tür. Elde edilen bu sonuçlar, her iki boyutta (sırasıyla %96 ve %91) ailede ayrımcılık değişken seti ile sınırlandırılmış sivil özgürlükler değişken seti arasında oldukça yüksek düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 5’te değişkenlere ilişkin ağırlıklara yer verilmiştir. Bu ağırlık değerleri, analizde kullanılan değişkenlerin, kanonik değişkenlerin elde edilmesindeki katsayılarıdır ve çözümün uyum değerine olan katkılarını ifade etmektedir (Bülbül ve Giray, 2011: 117-118).

Tablo 5: Ağırlıklar tablosu

Küme		Boyut	
		1	2
1	Çocuk Evliliği	0,134	0,630
	Ev Sorumluluğu	0,566	-1,091
	Boşanma Hakkı	0,044	0,985
	Miras Hakkı	0,466	0,424
2	Vatandaşlık Hakları	0,642	-0,705
	Siyasi temsil	-0,087	-0,460
	Adalet Erişim	0,239	0,245
	Seyahat Özgürlüğü	0,394	0,708

Tablo 5’e göre ailede ayrımcılık değişken kümesine ait ev ile ilgili sorumluluklar ve miras hakkı değişkenlerinin, 1. boyutun uyum değerine katkısı en yüksek olan değişkenler olduğu görülmektedir (0,566 ve 0,466). Aynı değişken seti düşünüldüğünde, 2. boyutun uyum değerine katkısı en yüksek değişkenlerin ise ev ile ilgili sorumluluklar ve boşanma hakkı değişkenleri olduğu anlaşılmaktadır (-1,091 ve 0,985). Sınırlandırılmış sivil özgürlükler değişken setine ait vatandaşlık hakları ve seyahat özgürlüğü değişkenlerinin ise hem 1. boyutun (0,642 ve 0,394) hem de 2. boyutun (-0,705 ve 0,708) uyum değerine katkısı en yüksek değişkenler olduğu görülmektedir.

Bileşen yükleri ise sayısallaştırılmış değişken ile nesnelerin skorları arasındaki korelasyonlardır. Değişkenlerin yük değerleri mutlak değerce ne kadar yüksek ise değişkenler, çözümde o derece önemlidir (Bülbül ve Giray, 2011: 118). Bu doğrultuda Tablo 6’da bileşen yük değerleri verilmiştir.

Tablo 6: Bileşen yükleri

Küme		Boyut	
		1	2
1	Çocuk Evliliği	0,395	0,551
	Ev Sorumluluğu	0,912	-0,131
	Boşanma Hakkı	0,392	0,492
	Miras Hakkı	0,846	-0,045
2	Vatandaşlık Hakları	0,887	-0,402
	Siyasi temsil	-0,078	-0,540
	Adalet Erişim	0,735	-0,255
	Seyahat Özgürlüğü	0,578	0,689

Bileşen yükleri incelendiğinde, 1. boyutta birinci değişken seti için en yüksek korelasyonlar sırasıyla ev ile ilgili sorumluluklar ve miras hakkı değişkenlerine ait iken ikinci değişken seti için en yüksek korelasyonlar sırasıyla vatandaşlık hakları ve adalet erişim değişkenlerine aittir. 2. boyutta ise birinci değişken seti için en yüksek korelasyonlar sırasıyla çocuk evliliği ve boşanma hakkı değişkenlerine ait iken ikinci değişken seti için sırasıyla seyahat özgürlüğü ve siyasi temsil değişkenlerine aittir.

Tablo 7’de tekli ve çoklu uyum tablosu yer almaktadır.

Tablo 7: Tekli ve çoklu uyum tablosu

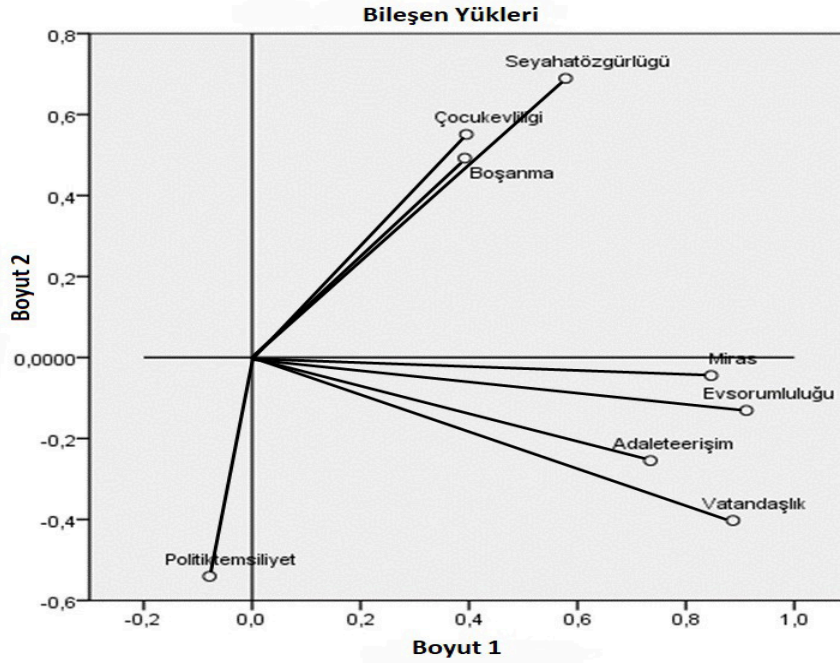
Küme	Çoklu Uyum			Tekli Uyum			Tekli Kayıp			
	Boyut		Toplam	Boyut		Toplam	Boyut		Toplam	
	1	2		1	2		1	2		
1	Çocuk Evliliği ^a	0,020	0,397	0,417	0,018	0,397	0,415	0,002	0,000	0,002
	Ev Sorumluluğu ^a	0,321	1,191	1,512	0,320	1,191	1,511	0,001	0,000	0,001
	Boşanma Hakkı ^a	0,005	0,971	0,976	0,002	0,971	0,973	0,004	0,000	0,004
	Miras Hakkı ^a	0,219	0,183	0,402	0,217	0,180	0,397	0,003	0,003	0,006
2	Vatandaşlık Hakları ^a	0,413	0,497	0,910	0,412	0,497	0,909	0,001	0,001	0,002
	Siyasi temsil ^a	0,008	0,212	0,219	0,008	0,212	0,219	0,000	0,000	0,000
	Adalet Erişim ^a	0,058	0,061	0,119	0,057	0,060	0,117	0,001	0,001	0,002
	Seyahat Özgürlüğü ^a	0,157	0,502	0,658	0,156	0,502	0,657	0,001	0,000	0,001

a. En iyi ölçekleme düzeyi: Tekil Nominal

Değişkenler bazında tekli kayıp değerleri (1-uyum değeri) yüksek ve tekli kayıp ile çoklu kayıp değerleri birbirinden farklı ise değişkenlerin optimal ölçek düzeyini değiştirmek gerekmektedir (Bülbül ve Giray, 2011: 118). Tablo 7 incelendiğinde tekli kayıp sütununun toplam değerleri değişken bazında oldukça düşük ve aynı zamanda tekli kayıp ile çoklu kayıp değerlerinin birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Bu nedenle değişkenlerin ölçek düzeylerini değiştirmeye gerek yoktur. Ayrıca Tablo 7’ye göre her iki boyut düşünüldüğünde birinci değişken seti için ev ile ilgili sorumluluklar ve boşanma hakkı; ikinci değişken seti için vatandaşlık hakları ve seyahat özgürlüğü değişkenleri analizde en önemli değişkenlerdir. Diğer bir ifade ile bu değişkenlerin ayırma gücü diğer değişkenlerden daha fazladır.

Şekil 1’de ise bileşen yüklerine ilişkin grafik verilmiştir

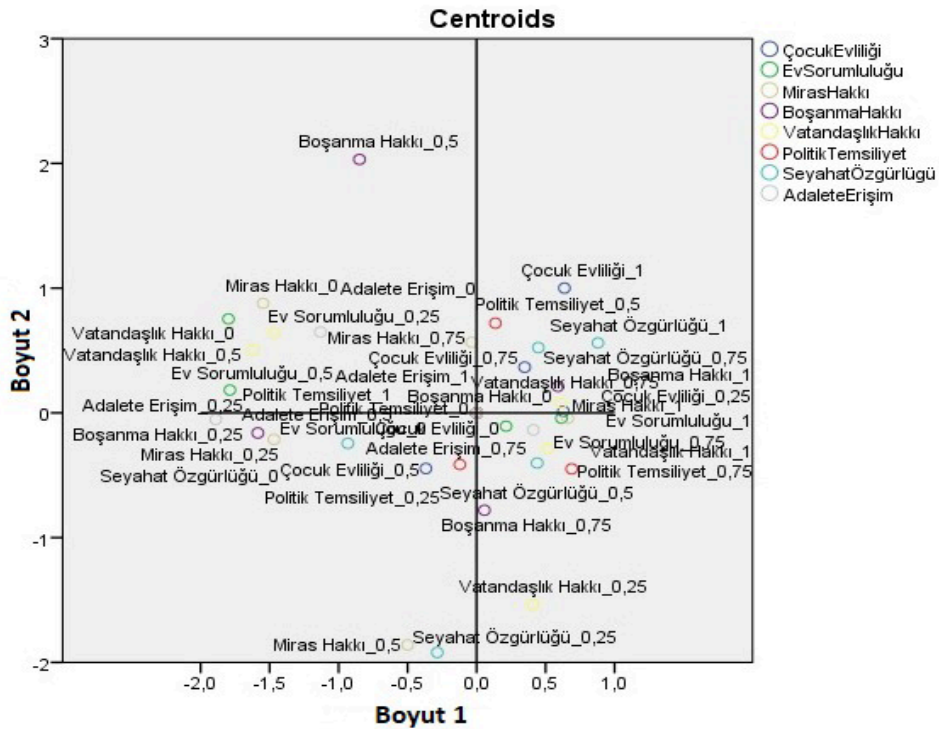
Ç. Koşar Taş



Şekil 1: Bileşen yükleri grafiği

Değişkenler ile orijin arasındaki doğrusal mesafeler incelendiğinde en uzak mesafelerin ev ile ilgili sorumluluklar, vatandaşlık hakları ve seyahat özgürlüğü değişkenlerine ait olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda en önemli değişkenlerin bu üç değişken olduğu ifade edilebilmektedir. Geri kalan tüm değişkenlerin orijine olan uzaklıkları incelendiğinde, bu mesafelerin de uzun olduğu görülmekte olup aslında tüm değişkenlerin analiz için önemli olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 2’de, aralarında yüksek ilişki bulunan değişkenleri tespit etmeye yarayan centroids grafiği bulunmaktadır.



Şekil 2: Centroids grafiği

Ç. Koşar Taş

Bu grafikten yola çıkılarak değişkenler arasında tespit edilen ilişkilerden bazıları aşağıdadır:

Kadınların çocuk yaşta evlenmesine izin verilen toplumlarda kadınlar, ulusal kimlik kartlarına (varsa) veya pasaportlara başvurma ve ülke dışına seyahat etme konusunda erkeklerle aynı haklara sahip değildir. Aynı zamanda kadın ve erkeklerin eşit şekilde seyahat özgürlüğüne sahip olmadığı toplumlarda kadınların çocuk yaşta evliliğine de müsaade edildiği ifade edilebilmektedir.

Bir toplumda kadınlar, hane içinde erkeklerle aynı yasal haklara, karar verme yeteneklerine ve sorumluluklara sahip değil ise o toplumda kadınlar ve erkekler, vatandaşlık kazanma, değiştirme veya vatandaşlığını koruma konusunda aynı haklara sahip değildir. Aynı şekilde kadınlar ve erkeklerin eşit vatandaşlık haklarına sahip olmadığı toplumlarda kadın ve erkeklerin hane içinde de eşit olmadığı söylenebilmektedir.

Bir toplumda kadınlar, hane içinde erkeklerle aynı yasal haklara, karar verme yeteneklerine ve sorumluluklara sahip değil ise o toplumda kadınlar, ulusal kimlik kartlarına (varsa) veya pasaportlara başvurma ve ülke dışına seyahat etme konusunda erkeklerle aynı haklara sahip değildir. Benzer şekilde seyahat özgürlüğü konusunda eşitsizliğin olduğu bir toplumda kadın ve erkeklerin hane içinde de eşit olmadığı söylenebilmektedir.

Bir toplumda kadınlar, hane içinde erkeklerle aynı yasal haklara, karar verme yeteneklerine ve sorumluluklara sahip ise o toplumda bir kadının tanıklığı, her tür davada bir erkeğin tanıklığıyla aynı ağırlığa sahiptir ve kadınlar, dava açmak ve yargıda kamu veya siyasi görevde bulunmak hususlarında erkeklerle aynı haklara sahiptir. Aynı zamanda adalete erişimde bir eşitsizlik söz konusu ise hane içinde de kadın ve erkek arasında eşitsizliğin olması beklenmektedir.

Bir toplumda kadınlar boşanma konusunda erkeklerle aynı haklara sahip değil ve boşanmadan sonra velayet yetkileri kısıtlanmış ise o toplumda kadınlar ve erkekler, vatandaşlık kazanma, değiştirme veya vatandaşlığını koruma konusunda aynı haklara sahip değildir. Benzer şekilde bir toplumda vatandaşlık haklarında kadın ve erkek arasında bir eşitsizlik söz konusu ise boşanma hakkında da bir eşitsizlik söz konusudur.

Bir toplumda kadınlar boşanma konusunda erkeklerle aynı haklara sahip değil ve boşanmadan sonra velayet yetkileri kısıtlanmış ise o toplumda kadınlar, ulusal kimlik kartlarına (varsa) veya pasaportlara başvurma ve ülke dışına seyahat etme konusunda erkeklerle aynı haklara sahip değildir. Paralel şekilde seyahat özgürlüğü açısından eşit olmayan toplumlarda boşanma hakkı bakımından kadınlar erkeklere eşit değildir.

Bir toplumda kadınlar, boşanma konusunda erkeklerle aynı haklara sahip değil ve boşanmadan sonra velayet yetkileri kısıtlanmış ise bir kadının tanıklığı, her tür davada bir erkeğin tanıklığıyla aynı ağırlığa sahip değildir ve ayrıca kadınlar, dava açmak ve yargıda kamu veya siyasi görevde bulunmak hususlarında da erkeklerle aynı haklara sahip değildir. Aynı zamanda adalete erişimde eşitsizliğin olduğu bir toplumda boşanma hakkında da bir eşitsizlik söz konusudur.

Bir toplumda boşanmış kadınlar ve kız çocukları, arazi ve arazi dışı varlıkları miras almak için oğullarla aynı haklara sahip ise o toplumda kadınlar ve erkekler, vatandaşlık kazanma, değiştirme veya vatandaşlığını koruma konusunda aynı haklara sahiptir. Aynı şekilde bir toplumda kadınlar ve erkekler eşit vatandaşlık haklarına sahip değilse miras hakkı konusunda da kadınlar erkekler karşısında eşitsizliğe uğramaktadır.

Bir toplumda boşanmış kadınlar ve kız çocukları, arazi ve arazi dışı varlıkları miras almak için oğullarla aynı haklara sahip ise o toplumda bir kadının tanıklığı, her tür davada bir erkeğin tanıklığıyla aynı ağırlığa sahiptir ve kadınlar, dava açmak ve yargıda kamu veya siyasi görevde bulunmak hususlarında erkeklerle aynı haklara sahiptir. Benzer olarak adalete erişimdeki eşitsizlik, kadınların erkekler kadar miras hakkına sahip olmamasına sebep olmaktadır.

Değişkenler arasındaki bağımlılıkları araştırmak amacıyla SIGMA'nın iki alt boyutuna ait 4'er adet değişkene χ^2 bağımsızlık testi uygulanmış, test sonuçları ve Kontenjans Katsayıları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: χ^2 testi sonuçları ve kontenjans katsayıları

Değişkenler	χ^2 Değeri	Önemlilik (Sig.) Değeri	Kontenjans Katsayısı
Çocuk Evliliği * Vatandaşlık Hakları	8,298	0,761	0,465
Çocuk Evliliği * Seyahat Özgürlüğü	22,323	0,034**	0,653
Çocuk Evliliği * Siyasi temsil	8,379	0,212	0,467
Çocuk Evliliği * Adalete Erişim	3,852	0,697	0,337
Ev Sorumluluğu * Vatandaşlık Hakları	26,204	0,010**	0,683
Ev Sorumluluğu * Seyahat Özgürlüğü	25,029	0,015**	0,674
Ev Sorumluluğu * Siyasi temsil	4,216	0,647	0,351
Ev Sorumluluğu * Adalete Erişim	20,400	0,002***	0,636
Boşanma Hakkı * Vatandaşlık Hakları	28,592	0,005***	0,699
Boşanma Hakkı * Seyahat Özgürlüğü	22,010	0,037**	0,651
Boşanma Hakkı * Siyasi temsil	3,956	0,683	0,341
Boşanma Hakkı * Adalete Erişim	23,038	0,001***	0,659
Miras Hakkı * Vatandaşlık Hakları	28,726	0,026**	0,699
Miras Hakkı * Seyahat Özgürlüğü	22,705	0,122	0,656
Miras Hakkı * Siyasi temsil	3,161	0,924	0,309
Miras Hakkı * Adalete Erişim	18,315	0,019**	0,616

Not: *** ve **** değişkenler arasındaki ilişkilerin sırasıyla %5 ve %1 düzeylerinde anlamlı olduklarını göstermektedir.

Yukarıdaki tabloda yer alan 16 değişken çifti için elde edilmiş önemlilik değerlerinin incelenmesi sonucunda 16 değişken çiftinden 9'unun ilişkilerinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. bağımsızlık testi sonucunda değişken çiftleri için elde edilen sonuçlar Centroids grafiğinden elde edilen sonuçları desteklemektedir. Değişken çiftleri arasındaki ilişkinin gücünü tespit etmek amacıyla hesaplanan kontenjans katsayıları incelendiğinde aralarında anlamlı ilişki bulunan değişken çiftlerinin ilişkilerinin gücünün de oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada sosyal kurumlarda kadınlara yönelik ayrımcılığı ölçmek için geliştirilmiş ve sosyal kurumların dört temel boyutunu oluşturan SIGI'nın, MENA ülkeleri için ailede ayrımcılık ve sınırlandırılmış sivil özgürlükler alt boyutları ele alınmış ve bu alt boyutlara ait dörder adet değişken seçilerek her iki değişken grubu arasındaki karşılıklı ilişki araştırılmıştır.

Yapılan DOKKA neticesinde özdeğer istatistiklerinin her iki boyut içinde oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Özdeğerlerin toplanmasıyla elde edilen toplam açıklanan varyans ise 1,937 olup oldukça yüksek bir değerdir. Ortalama kayıp değerinin düşük olması analizin başarısını göstermekte olup 0,063 olarak elde edilmiştir. Bunlara ek olarak değişken setleri arasındaki ilişkinin gücünü ölçmek amacı ile hesaplanan kanonik korelasyon katsayıları her iki boyutta sırasıyla %96 ve %91 olarak elde edilmiştir. Bu sonuca göre ailede ayrımcılık değişken seti ile sınırlandırılmış sivil özgürlükler değişken seti arasında oldukça yüksek düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarından tekli ve çoklu uyum tablosu incelendiğinde ise ailede ayrımcılık değişken seti için ev ile ilgili sorumluluklar ve boşanma hakkı değişkenlerinin; sınırlandırılmış sivil özgürlükler değişken seti için vatandaşlık hakları ve seyahat özgürlüğü değişkenlerinin analizde en önemli değişkenler olduğu ifade edilebilmektedir. Diğer bir ifade ile bu değişkenlerin ayırma gücü diğer değişkenlerden daha fazladır. Bileşen yükleri grafiği incelendiğinde ise tekli ve çoklu uyum tablosunda yer alan sonuçlara paralel olarak ev ile ilgili sorumluluklar, vatandaşlık hakları ve seyahat özgürlüğü değişkenlerinin diğer değişkenlerden daha önemli olduğu saptanmıştır. Değişken setleri arasındaki ilişkiye katkıları düşünüldüğünde, ülkelerin özellikle hane içindeki yasal hak ve sorumluluklar, vatandaşlık kazanma, değiştirme veya vatandaşlık koruma ve ülke dışına seyahat etme alanlarında kadınlar ve

Ç. Koşar Taş

erkekler arasındaki eşitsizlikleri en aza indirgeyecek şekilde politikalar geliştirmesi pek çok alanda kadınlar ve erkekler arasındaki ortaya çıkabilecek eşitsizliklerin giderilmesi noktasında toplumsal bir bilinç ve farkındalık oluşturabilecektir.

İki değişken setine ait değişkenlerin karşılıklı ilişkilerinin incelenmesi sonucunda elde edilen bulgulara göre çocuk yaşta kadın evliliğine izin verilen toplumlarda kadın ve erkeklerin eşit şekilde seyahat etme özgürlüğüne sahip olmadığı söylenebilmektedir. Benzer şekilde ele alınan ülkeler düşünüldüğünde, kadınlar ve erkekler ev ile ilgili sorumlulukların üstlenilmesinde eşit değil ise o ülke için kadınlar ve erkeklerin vatandaşlık hakları, seyahat etme özgürlükleri, dava açmaları ve yargıda kamu veya siyasi görevde bulunmaları konularında da birtakım eşitsizliklerin olduğu görülmektedir. Ayrıca bir toplumda kadınlar boşanma konusunda erkeklerle aynı haklara sahip değil ve boşanmadan sonra velayet yetkileri kısıtlanmış ise kadınlar ve erkeklerin vatandaşlık hakları, seyahat etme özgürlükleri ve adalete erişimleri hususlarında da tam olarak eşit olmadığı tespit edilmiştir. Son olarak, MENA ülkeleri için yapılan analizde kadınlar ve kız çocuklarının miras konusunda erkeklerle aynı haklara sahip olmamasının kadınlar ve erkekler arasında vatandaşlık hakları ve adalete erişim ile ilgili bazı eşitsizlikleri de beraberinde getirdiği görülmektedir. DOKKA ve bağımsızlık testi sonuçları değişkenler arasındaki “karşılıklı” ilişkileri ortaya koyduğundan, yukarıda tek yönlü olarak ifade edilen tüm ilişkilerin tersi de doğrudur.

Literatürde söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte, kadın ve erkeklerin hane içinde eşit haklara sahip olmamasının sivil özgürlüklerde de eşitsizliklere neden olacağı beklenmektedir. Benzer şekilde sivil özgürlük noktasında eşitsizliğin bulunduğu toplumlarda da kadınlar ve erkeklerin hane içinde eşit haklara sahip olamayacağı düşünülmektedir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular ise bu beklentiyi doğrulamaktadır. Dolayısıyla bu alanlardan birinde geliştirilen politikalar ve yapılan reformlar doğrudan diğer alanda da eşitliği sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ak, M. ve Okur Çakıcı, F. (2018). “Çalışan Kadınların Toplumsal Cinsiyet Algısı: Gümüşhane’de Çalışan Kadınlar Üzerine Bir Araştırma”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/22, 253-275.
- Altıntaş, F. F. (2021). “Ekonomik Özgürlük ile Lojistik Performans Boyutları Arasındaki İlişkinin Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon ile Ölçülmesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, 25/86, 307-328.
- Aslanpay Özdemir, E. ve Altay, A. (2021). “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi: OECD Ülkeleri Analizi”, *İzmir İktisat Dergisi*, 36/3, 601-665.
- Ataklı Yavuz, R. (2016). “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ekseninde Kadın İstihdamı ve Ekonomik Şiddet”, *Journal of Life Economics*, 3/3, 77-100.
- Başçı, B. ve Giray, S. (2016). “Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlarının Çok Değişkenli İstatistiksel Tekniklerle Analizi”, *Journal of Life Economics*, 3/4, 117-142.
- Beşel, F. (2016). “Uluslararası Endeksler Işığında Türkiye”, *PESA*, Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Bingöl, O. (2014). “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16/Özel Sayı I, 108-114.
- Bolzendahl, C. I. ve Myers, D. J. (2004). “Feminist Attitudes and Support for Gender Equality: Opinion Change in Women and Men, 1974-1998”, *Social Forces*, 83/2, 759-789.
- Branisa, B., Klasen, S., ve Ziegler, M. (2009). “The Construction of the Social Institutions and Gender Index (SIGI)”, *IAI Discussion Papers*, 184, Ibero-America Institute for Economic Research, University of Goettingen.
- Branisa, B., Klasen, S., Ziegler, M., Drechsler, D., ve Jütting, J. (2014). “The Institutional Basis of Gender Inequality: The Social Institutions and Gender Index (SIGI)”, *Feminist Economics*, 20/2, 29-64.
- Bülbül, Ş. ve Giray, S. (2011). “Sosyodemografik Özellikler ile Mutluluk Algısı Arasındaki İlişki Yapısının Analizi”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 11/Özel sayı, 113-123.
- Bülbül, Ş. ve Giray, S. (2012). “İş ve Özel Yaşam (İş Dışı Yaşam) Memnuniyeti Arasındaki İlişki Yapısının Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi ile İncelenmesi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/4, 101-114.

Ç. Koşar Taş

- Çelik, M. ve Akar Şahingöz, S. (2018). "İş Yaşamında Cinsiyet Ayrımcılığı: Kadın Aşçılar Örneği", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6/Special issue3, 370-383.
- Çiçen, C., Boyacıoğlu, E. Z., ve Oğuzhan, A. (2020). "Turizmde Kadın İşgücünün Cinsiyet Ayrımcılığı Algısı: Edirne İlinde Bir Araştırma", *Tourism and Recreation*, 2/Ek 1, 54-63.
- Çolak, Z. (2021). "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği-Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Analiz", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/2, 1094-1105.
- Demirgöz Bal, M. (2014). "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış", *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1/1, 15-28.
- Dinç Kahraman, S. (2010). "Kadınların Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 3/1, 30-35.
- Filiz, Z. ve Kolukısaoğlu, S. (2012). "Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi ve Bir Uygulama", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8/16, 59-74.
- Filiz, Z. ve Kolukısaoğlu, S. (2015). "Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizinin Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeğine Uyarlanması", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13/26, 241-259.
- Flor, L. S., Friedman, J., Spencer, C. N., Cagney, J., Arrieta, A., Herbert, M. E. vd. (2022). "Quantifying The Effects of The COVID-19 Pandemic on Gender Equality on Health, Social, and Economic Indicators: A Comprehensive Review of Data from March, 2020, to September, 2021", *The Lancet*, published online, [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(22\)00008-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(22)00008-3).
- Giray, S., Yorulmaz, Ö., ve Başçı, B. (2016). "OECD Ülkelerinde Cinsiyet Eşitsizliği ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin Klasik ve Dayanıklı Kanonik Korelasyon Analizleri ile İncelenmesi", *Journal of Human Sciences*, 13/3, 5932-5944.
- Girginer, Y. D. D. N., Kaygısız, A. G. Z., ve Yalama, A. G. A. (2007). "Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi İle İstatistiğe Yönelik Tutumlarda Üniversite Öğrencileri Arasındaki Bireysel Farklılıkların İncelenmesi", *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, 0/6, 29-40.
- Gözütok, F. D., Toraman, Ç., ve Acar-Erdol, T. (2017). "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeğinin Geliştirilmesi", *İlköğretim Online*, 16/3, 1036-1048.
- Jütting J. P., Morrisson C., Dayton-Johnson J., ve Drechsler D. (2008). "Measuring Gender (in)Equality: The OECD Gender, Institutions and Development Data Base", *Journal of Human Development*, 9/1, 65-86.
- Kalaycı, İ. (2011). "Afrika'nın Melez Yüzü, 'MENA': Makro İktisadi Göstergelere ve Küresel Endekslere Göre 'Manası'". *Avrasya Etüdleri*, 40/2, 175-199.
- Kalaycı, N. ve Hayırsever, F. (2014). "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ders Kitabına Yönelik Bir İnceleme ve Bu Konuya İlişkin Öğrenci Algılarının Belirlenmesi", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14/3, 1-26.
- Karagöz, E. C. (2016). "Kadın-Erkek Eşitliği ve Ayrımcılık Yasağı Bağlamında Türkiye Eşitlik ve İnsan Hakları Kurumu'nun Yetkileri", *Yasama Dergisi*, 32, 21-40.
- Karakaş, B. ve Çevik, Ö. C. (2016). "Cinsiyet Eşitsizliğinin Ölçülmesi: Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksine Eleştirel Bir Yaklaşım", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5/13, 67-81.
- Kavas Urul, A. (2016). "81 İl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi", TEPAV, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yayınları.
- Kavas, A. (2018). "Karşılaştırmalarla 81 İl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi-2018", TEPAV.
- Keskin, S. ve Özsoy, A. N. (2004). "Kanonik Korelasyon Analizi ve Bir Uygulaması", *Tarım Bilimleri Dergisi*, 10/1, 67-71.
- Koçak, A. (2021). "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Çok Boyutlu Ölçekleme ile İncelenmesi", *İstatistik Araştırma Dergisi*, 11/2, 71-82.
- Koşar Taş, Ç. (2021). "Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi Temelinde İncelenmesi: Türkiye'nin AB Üyesi Ülkeler ile Bazı Orta Doğu Ülkelerine Göre Durumu", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 60, 161-187.

Ç. Koşar Taş

- Özkan, M. (2019). “Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi ile Seçilmiş Demografik ve Sosyo-Kültürel Kavramların Değerlendirilmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14/2, 391-408.
- Savaşkan, E. (2019). “Kadın Yöneticiler Açısından Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Üzerine Kavramsal Bir Çalışma”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, 1-23.
- Sezer, Z. (2019). *Cinsiyet Eşitsizliğini Etkileyen Faktörlerin C5. 0, CART, CHAID Analizi Yöntemiyle Sınıflandırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics*, Fifth Edition, Pearson Education Inc., USA.
- Tunç, M. (2018). “Kalkınmada Kadın Ayrımcılığı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Rolü: Ülkelerarası Farklı Gelir Gruplarına Göre Yatay Kesit Analiz”, *Sosyoekonomi*, 26/38, 221-251.
- Uçan, G. (2017). “Kadınların Medya Kullanım Tercihleri ile Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutumları Arasındaki İlişki: Manisa Kent Merkezi Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/63, 1297-1319.
- Ünlükaplan, İ. (2009). “Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde İktisadi Kalkınma, Rekabetçilik ve İnovasyon İlişkilerinin Kanonik Korelasyon Analizi ile Belirlenmesi”, *Maliye Dergisi*, 157, 235-250.
- Yıldırım, F. ve Eker, H. (2018). “Türkiye’de İnsani Gelişimin Göstergesi Olarak Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme””, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/58, 507-517.

İnternet Kaynakları

- IBM SPSS Categories 28, Elde edilme tarihi: 10.02.2022, https://www.ibm.com › SSLVMB_28.0.0 › pdf .
- Social Institutions and Gender Index. Elde edilme tarihi: 22.03.2022 <https://www.genderindex.org/methodology/>.
- Social Institutions and Gender Index. Elde edilme tarihi: 22.03.2022, <https://www.genderindex.org/sigi/>.
- Social Institutions and Gender Index 2019. Elde edilme tarihi: 10.02.2022, <https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=SIGI2019>.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).